

خلاصه‌ای از تاریخ

دامپزشکی جهان و ایران

مقدمه

شاید یافته‌های علمی دنیای قدیم در زمینه‌های متفاوت، از جمله پزشکی و دامپزشکی، در مقایسه با پیشرفت‌های علمی امروزی بسیار ابتدایی به نظر برسند، اما باید توجه کرد که ریشه‌های علم امروز در یافته‌های قدیم نهفته است. بنابراین برای درک موقعیت کنونی علم باید سیری در تاریخ داشت و به چالش‌ها و یافته‌های آن در گذشته پرداخت. از این رو در نوشتار حاضر در پی آنیم که به بررسی گذرای تاریخ علم دامپزشکی در جهان و ایران بپردازیم.

بشر همواره با شرایط نامطلوب طبیعت و بیماری‌ها در خود و در حیوانات دست به گریبان بوده است. این امر موجب شده است شاهد کوشش‌ها و سختی‌های انسان‌ها و دانشمندی باشیم که قصد داشته‌اند محیط زندگی را برای خود و نسل‌های آینده مساعد سازند. در واقع تلاش‌های گذشته موجب شده امروزه دامپزشکان نقشی اساسی در سلامتی و رفاه حیوانات خانگی و همچنین دام و حیوانات وحشی داشته باشند. آن‌ها با آگاهی از علم بهداشت حیوانات و با شناسایی و مبارزه با عفونت‌هایی که می‌توانند از حیوان به انسان منتقل شوند، سلامت عمومی را ارتقا می‌بخشند. به عبارت دیگر، پیشرفت در علم پزشکی و دستیابی به تجهیزات نوین، آزمایش‌ها، روش‌ها و داروهای جدید، راه‌های مؤثری برای درمان حیوانات خانگی در اختیار متخصصان قرار داده‌اند.

کلیدواژه‌ها: تاریخ دامپزشکی، علم دامپزشکی

سیر تحول دامپزشکی در جهان

انسان‌ها از گذشته‌های دور تعامل گسترده و متنوعی را با بسیاری از حیوانات محیط زندگی خود داشته‌اند. آن‌ها همیشه حیوانات را جالب، هیجان‌انگیز، سرگرم‌کننده، همراه و در عین حال پیام‌رسانی از جانب خدا می‌دانستند. همراهی انسان و حیوان موجب شد محصولات حاصل از حیوانات به‌عنوان غذا، وسایل زندگی، تن‌پوش و رسانه‌های نوشتاری مورد استفاده انسان قرار گیرد. علاوه بر این، بشر طی تاریخ همواره از برخی از حیوانات به‌منظور حمل‌ونقل افراد، کالاها و وسایل و همچنین هدف‌های صلح‌آمیز، مبارزات نظامی و ... استفاده کرده است.

تصویر حیواناتی که روی صخره‌ها، غارها و دیوارها کشیده شده یا با استفاده از امکانات محلی مجسمه آن‌ها ساخته شده، نشان‌دهنده ویژگی‌های زندگی انسان بوده و یا به‌عنوان نماد دینی و غیره به کار رفته است؛ برای مثال، یونانیان باستان در مقابل گاو نر تعظیم می‌کردند، به‌گرمی احترام می‌گذاشتند و همچنین حیوانات دیگر را در بالاترین درجه مورد توجه قرار می‌دادند. مسیحیان نیز از نماد بره و چوپان برای نشان‌دادن گروهی از مؤمنان که مسیح آن‌ها را هدایت می‌کرد، استفاده می‌کردند.

نزدیکی و علاقه انسان‌ها به حیوانات و استفاده از آن‌ها در زندگی روزمره موجب شد که در جهان باستان مداوای حیوانات بر مبنای درمان انسان قرار گیرد و برای جراحی حیوانات همان وسایل و روش‌های جراحی انسان به کار برده شود. نخستین افراد شناخته‌شده در زمینه دامپزشکی در حدود ۹۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح، در مناطقی از خاورمیانه، مانند عربستان، مصر، ایران، ترکیه و عراق حضور داشته‌اند. در این دوره گله‌داران درک کاملی از مهارت‌های پزشکی داشتند که برای معالجه سگ‌ها و حیوانات دیگر مورد استفاده قرار می‌دادند. اطلاعات تاریخی ثبت شده در چین از ۴۰۰۰ تا ۳۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح حکایت از کاربرد گیاهان برای شفای انسان‌ها و حیوانات در این کشور دارد. خط «هیروگلیف» مصری از حدود ۳۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح حضور تعداد قابل‌توجهی از انواع حیوانات اهلی شده را نشان می‌دهد. در یونان باستان نیز به دلیل نیاز به دامپزشک، این حرفه به‌ویژه در ارتباط با اسب‌ها، مورد توجه واقع شده بود.

دامپزشک یونانی را «هیپاتر»^۱ یعنی پزشک اسب می‌نامیدند. هیپاترها تحت تأثیر شدید شیوه‌های علمی بقراط قرار داشتند.

در همین زمان در دیدگاه سقراط و افلاطون و مکتب آنان، تمام توجه به انسان معطوف شد و حیوانات در آن جایی نداشتند. آن‌ها تنها انسان را صاحب روح می‌شناختند. همین امر باعث شد که طی زمان، حتی تا عصر حاضر، شاگردان آن‌ها، یعنی عده‌ای از فلاسفه، حیوانات را واقعاً پست شمارند و دامپزشک را که به درمان حیوانات می‌پردازد، چندان مورد توجه قرار ندهند.

امروزه ارسطو را به‌عنوان ابداع‌کننده علم حیوان‌شناسی و تشریح مقایسه‌ای می‌شناسند. ادراکات او از فیزیولوژی تحت تأثیر افلاطون قرار داشت. وی اطلاعات مربوط به حیوانات را ثبت کرد و یک سیستم طبقه‌بندی گونه‌های حیوانی را مطرح ساخت که پایه‌ای برای ایجاد یک طبقه‌بندی نظام‌مند (سیستماتیک) شد ما آن را «تاکسونومی» می‌نامیم.

در منابع موجود از فردی به نام اورلوگالدینا^۲ که ۳۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح در بین‌النهرین زندگی می‌کرد، به‌عنوان نخستین دامپزشک شناخته‌شده یاد می‌شود در ۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح نیز از دانشمندی یونانی به نام آلکیمون^۳ نام برده می‌شود که از تشریح حیوانات برای هدف‌های علمی استفاده می‌کرد.

اما به‌رغم این تلاش‌ها، دامپزشکی در اروپای قرن وسطا با مشاهدات و تجربه واقعی ارتباطی نداشت. در این دوران تعلیمات دنیای قدیم را به کناری نهادند یا آن را نمی‌شناختند و تنها به اوراد و اعمال جادویی توسل می‌جستند. به‌طور کلی طی قرن‌های چهاردهم تا هجدهم که سده‌های کلاسیک نامیده می‌شوند، دامپزشکی ترقی چندانی نداشت. اما در عین حال در قرن‌های شانزدهم و هفدهم میلادی، به‌دلیل وجود اختراعاتی مانند میکروسکوپ، شاهد پیشرفت‌های اساسی در شناخت بیماری‌های انسان و حیوان هستیم.

اولین مدرسه دامپزشکی در «لیون» فرانسه در سال ۱۷۶۱ م توسط **کلود بورژلا**^۴ تأسیس شد و به این ترتیب حرفه دامپزشکی به‌طور رسمی شکل گرفت. این مدرسه بر آناتومی و بیماری‌های گوسفند، اسب و گاو تمرکز داشت و می‌کوشید از تلف شدن گاوها در فرانسه به‌دلیل طاعون جلوگیری کند. طاعون گاوی در تاریخ همواره وجود داشت و تلاش

در منابع موجود

از فردی به نام

اورلوگالدینا ۲ که

۳۰۰۰ سال قبل از

میلاد مسیح در

بین‌النهرین زندگی

می‌کرد، به‌عنوان

نخستین دامپزشک

شناخته شده، یاد

می‌شود

بعد از جنگ جهانی اول (۱۹۱۸) - شاهد کاهش استفاده مفید از اسب و آغاز کشاورزی مکانیزه بودیم

برای یادگیری نحوه مبارزه با آن تا زمان اختراع میکروسکوپ ادامه یافت. اولین واکسیناسیون گاوها در سال ۱۷۱۲م انجام شد و طاعون به این وسیله در اروپا ریشه کن شد. بعدها مدرسه‌های دامپزشکی دیگری در کشورهای آلمان، سوئد و دانمارک ایجاد شد. در سال ۱۷۹۱ نیز کالج دامپزشکی لندن تأسیس شد و به این ترتیب علم دامپزشکی در سطح حرفه‌ای و اختصاصی توسعه یافت. اولین مدرسه دامپزشکی در ایالات متحده در سال

بعد از جنگ جهانی اول (۱۹۱۸ - ۱۹۱۴) شاهد کاهش استفاده مفید از اسب و آغاز کشاورزی مکانیزه بودیم. پس از آن بسیاری از دامپزشکان شروع به مراقبت از سگ‌ها و گربه‌ها کردند که در واقع بخشی جزئی از دامپزشکی شده بود.

تاریخ دامپزشکی در ایران

بر اساس منابع موجود، دامپزشکی از دوران باستان و از نخستین تمدن‌های ایرانی در کشور مورد توجه

۱۸۵۲م «فیلا دلفیا» تأسیس شد. این مدرسه تا سال ۱۸۶۶م فعالیت می‌کرد. دانشگاه دامپزشکی پنسیلوانیا نیز قدیمی‌ترین مدرسه دامپزشکی محسوب می‌شود که هنوز از نظر عملکرد معتبر است.

«انجمن دامپزشکی آمریکا» در سال ۱۸۶۳ م و «دفتر صنایع دامی» در سال ۱۸۸۴ م به وجود آمد. فعالیت این دفتر تا سال ۱۹۰۰م ادامه داشت. و هدف آن محافظت از مردم در برابر بیماری‌های عفونی ناشی از گوشت‌های آلوده و ریشه‌کن کردن بیماری‌ها در حیوانات و بهبود کیفیت دام‌ها بود.

بوده است. در تأیید این نکته در تاریخ **هرودت** آمده است: «**هارپاگ** (مشاور آستیاگس) برای آنکه **کوروش** را در پارس به قیام تحریک کند، شکم خرگوشی را باز کرد و نامه‌ای را در آن قرار داد و توسط صیادی برای او فرستاد».

تاج‌بخش (۱۳۷۲) می‌نویسد: «مسلماً با توجه به دوری مسافت و مشکلات راه و غیره، اگر حیوان کشته شده بود، لاشه می‌گندید و اگر فرض کنیم مسافت در زمستان انجام شده باشد، امکان طی سریع مسافت در سرما و برف متعذر بود؛ با توجه به اینکه در زمان مادها راه‌های ابراهو ساخته نشده

بودند کمند صیادان نیز دلیلی بر صید زنده است. پس از مجموع چنین برمی آید که در آن زمان در ایران جراحی دامپزشکی پیشرفته‌ای وجود داشته است.»

در سفرنامه فیثاغورس نیز آمده است که زرتشت از فن دامپزشکی و درمان حیوانات اطلاع داشت و در کتاب «اوستا» نیز می‌توان نکات متعددی در مورد پرورش حیوانات و روش درمان بیماری‌های دام مشاهده کرد. در این کتاب برای نخستین بار با طبقه‌بندی حیوانات مواجه می‌شویم. مسئولیت پرورش و درمان بیماری‌های حیواناتی مانند اسب، گاو، گوسفند، شتر، سگ و پرندگان به عهده دامپزشکان بود و آن‌ها به این سبب از مقام ارجمند و باارزشی برخوردار بودند. بنابر نوشته‌های «یشتها» و «وندیدادها»، نخستین پزشک و دامپزشک تریته^۵ بوده که همانا فریدون است.

در دوره ساسانی نیز دامپزشکی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود. در این زمان حیوانات مفید را هم از طریق تجویز دارو و هم جراحی درمان می‌کردند. شیوه اصلی دامپزشکی و پزشکی یکی بود، اما از قرائن چنین بر می‌آید که در این زمان تفکیک وظایف پزشک و دامپزشک شروع شده بود. در این ایام پزشکی و دامپزشکی یونان از طریق «جندی‌شاپور» با پزشکی ایرانی و هندی در هم آمیخته شده بود. بعد از اسلام این علم از طریق همان دانشگاه جندی‌شاپور در اختیار مسلمانان قرار گرفت و تکامل یافت. اروپاییان نیز تا زمان تأسیس مدرسه‌های دامپزشکی از این خوان دانش بهره‌مند می‌شدند.

پیشرفته بودن دانش دامپزشکی بین مسلمانان و در مقابل وضعیت اسفانگیز در اروپا، و همچنین شیوع بیماری‌های واگیر در اسب و سایر حیوانات، توجه اروپاییان را به این دانش مسلمانان جلب کرد؛ چنان‌که در قرن دهم میلادی (چهارم هجری) امپراتور بیزانس دستور داد از دانش دامپزشکی مسلمانان استفاده کنند. در آن زمان مسلمانان علوم دامپزشکی را از منابع ایرانی و هندی به زبان عربی ترجمه کرده بودند. این منابع به زبان لاتین ترجمه شدند و اساس دامپزشکی جهان غرب را تشکیل دادند.

توجه ایران به علم دامپزشکی جدید به دوره قاجار بازمی‌گردد. در زمان احمدشاه قاجار، با پایه‌گذاری تشکیلات ژاندارمری نوین، تعدادی از کارشناسان

نظامی از سوئد استخدام شدند که در میان آن‌ها دو دامپزشک نیز وجود داشت. این دامپزشکان نخستین مدرسه دامپزشکی را به شیوه نوین در کشور به وجود آوردند.

با فراگیر شدن طاعون گاوی و تلفات سنگین دام‌های کشور در سال ۱۳۰۳، ماده واحده‌ای در «مجلس شورای ملی» به تصویب رسید که به دولت وقت اجازه می‌داد شعبه مخصوصی به نام «دفع آفات حیوانی و سرم‌سازی» با نظارت «اداره کل صحیه و تجارت و فوائد عامه» تشکیل دهد. این شعبه پس از مدتی تحت نظر «وزارت فلاحت» (کشاورزی) به فعالیت خود ادامه داد.

قانون «تثبیت صحت حیوانات» در سال ۱۳۱۴، به دلیل اهمیت کنترل بیماری‌های مهلک دامی، کنترل و نظارت بهداشتی بر دام و فراورده‌های خام دامی، و مبادله‌های تجاری مرزی و برون‌مرزی، در ۹ ماده از تصویب مجلس شورای ملی گذشت و اداره کل دامپزشکی جایگزین مؤسسه دفع آفات حیوانی شد.

قانون «سازمان دامپزشکی کشور» در سال ۱۳۵۰ در ۲۱ ماده تصویب شد و پس از پیروزی انقلاب اسلامی، بخشنامه تشکیل شبکه‌های دامپزشکی استان‌ها و برقراری ارتباط مستقیم استان‌ها با سازمان مرکزی به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید.

در سال ۱۳۶۸، وزارتخانه‌های کشاورزی و جهاد سازندگی در یکدیگر ادغام شدند و سازمان دامپزشکی زیر نظر این وزارتخانه قرار گرفت. تا قبل از سال ۱۳۷۴ بیشتر بر بررسی بیماری‌ها تکیه می‌شد و در مواردی که بیماری در یک گله یا محل شیوع پیدا می‌کرد، کارشناسان به منطقه اعزام می‌شدند و اطلاعات مربوط به بیماری جمع‌آوری و مورد تجزیه و تحلیل و اقدام قرار می‌گرفت. اما از سال ۱۳۷۴ سیستم مراقبت بیماری‌های دامی تدوین و به اجرا گذاشته شد.

در سال ۱۳۱۱ نخستین مرکز آموزش دانشگاهی دامپزشکی، ابتدا به صورت مدرسه و سپس دانشکده شروع به فعالیت کرد. این دانشکده در سال ۱۳۲۴ به دانشگاه تهران ملحق شد. در سال‌های اخیر نیز دانشکده‌های دامپزشکی در بسیاری از دانشگاه‌های کشور ایجاد شده که به توسعه این رشته کمک فراوانی کرده‌اند. همچنین بیمارستان‌ها و کلینیک‌های دامپزشکی متعددی برای درمان دام‌ها و حیوانات در سراسر کشور به وجود آمده‌اند.

در قرن دهم

میلادی (چهارم

هجری) امپراتور

بیزانس دستور داد

از دانش دامپزشکی

مسلمانان استفاده

کنند. در آن زمان

مسلمانان علوم

دامپزشکی را از

منابع ایرانی و

هندی به زبان

عربی ترجمه کرده

بودند. این منابع به

زبان لاتین ترجمه

شدند و اساس

دامپزشکی جهان

غرب را تشکیل

دادند

* پی‌نوشت‌ها

1. Hippiatre
2. Urlagaldinna
3. Alcmaeon
4. Claude Bourgelat
5. Trita

* منابع

۱. تاجبخش، حسن (۱۳۷۲). تاریخ دامپزشکی و پزشکی ایران. ج ۱. انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۲. وزارت جهاد کشاورزی (۱۳۹۳). مجموعه دستورالعمل‌های اجرایی دفتر بهداشت و مدیریت بیماری‌های دامی.
3. U.S Department of Agricultuer. (2005). Information Resources on Veterinary History at the National Agricultural Library - AWIC Resource Series No.29.
4. Cole, Linda. (2014). A Quick History of Veterinary Medicine.